

Fatma Zehra ÖZASLAN

Araştırma Görevlisi,
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Research Assistant,
Ankara Hacı Bayram Veli University Faculty of Theology
Ankara, Türkiye
fatma.aydin826@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0302-0587
ROR ID: <https://ror.org/05mskc574>

Mâlikî Usûlünde İstishâb Delilinin Çeşitleri

Types of the Source of Istishâb According to Mâlikî
Methodology

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Date Received: 19 Ekim 2023 / 19 October 2023
Kabul Tarihi / Date Accepted: 2 Aralık 2023 / 2 December 2023
Yayın Tarihi / Date Published: 30 Aralık 2023 / 30 December 2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf | Citation

Özaslan, Fatma Zehra. "Mâlikî Usûlünde İstishâb Delilinin Çeşitleri".
Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi 5 (Aralık 2023), 173-189
DOI: 10.61216/darulhadisdergisi.1378431

Değerlendirme | Peer-Review

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Double anonymized - Two External

İntihal | Plagiarism

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by Turnitin.
No plagiarism detected.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Fatma Zehra ÖZASLAN).

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır.
Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Bildirim | Complaints

darulhadis@karatekin.edu.tr

Yayıncı | Published by

Çankırı Karatekin Üniversitesi Darülhadis İslam Araştırmaları Merkezi
Çankırı Karatekin University Darulhadis Islamic Studies Center

Finansman | Grant Support

Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Bu makale Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü bünyesinde hazırlanan
"Mâlikî Usûl Anlayışında İstishâb ve Delil Değeri" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

This article is based on the author's M.A thesis titled "Istishâb in the Understanding of Mâlikî Usûl and Its Proof Value" prepared within Ankara Hacı Bayram Veli University Institute of Graduate Programs.

Öz

Bu makalede, Mâlikî mezhebinin usûl anlayışında istishâb delili, çeşitleri üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda yaygın olarak kullanılan istishâb çeşitleri sınıflandırmasından hareket edilerek berâet-i asliyye istishâbı, ibâha-i asliyye istishâbı, şer'î hüküm istishâbı, icma' istishâbı ve maktûb istishâb çeşitleri ele alınmıştır. Kaynaklarda, akıl hükmünün istishâbı olarak da zikredilen berâet-i asliyye istishâbının delil olarak kullanılmasının sahih olduğu hakkında tespit edebildiğimiz kadarıyla Mâlikî âlimleri arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Bir istishâb çeşidi olarak ele alınan ibâha-i asliyyenin ise Mâlikî fukaha tarafından bir prensip olarak kullanıldığını fakat istishâb çeşidi olarak gündeme getirilmediğini ifade edebiliriz. Şemsiye bir kavram olarak ifade edebileceğimiz şer'î hüküm istishâbının delil olarak kullanılmasından ziyade, ihtilaflar bazı durumlarda bunun bir istishâb çeşidi olup olmaması noktasında toplandığını söylemek mümkündür. İcma' istishâbı hakkında genel tutum sahih bir delil olmadığı üzerine olsa da fer'î meselelerde icma' istishâbını sahih bir delil olarak kabul edenlerle aynı sonuca ulaşan Mâlikî âlimler bulunmaktadır. Maktûb istishâb ise sonraki dönemlerde gündeme gelmiş ve düzensiz bir delil olarak nitelendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Mâlikî, İstishâb, Aklî Delil, Şer'î Delil.

Types of the Source of Istishâb According to Mâlikî Methodology

Abstract

In this article, the source of istishâb (presumption of continuity) according to the Mâlikî methodology is analyzed through its types. In this context, having based on the commonly used classification of the types of istishâb, the following types of istishâb are discussed: the istishâb of barâ'ah al-asliyyah, the istishâb of ibâha al-asliyyah, the istishâb of shar'î hukm, the istishâb of ijma', and the maqlûb istishâb. There is no disagreement among the Mâlikî scholars about the authenticity of using the istishâb of barâ'ah al-asliyyah, which is also described as the aqlî (rational) istishâb in the sources. It is also stated that that ibâha al-asliyyah, which is considered as a type of istishâb, was used as a principle by the Mâlikî jurists, however it is not regarded as a type of istishâb. Thus, the discussions mainly covers the fact that whether it is a type of istishâb or not in some cases instead of underlying the use of the istishâb of shar'î hukm as evidence, which is metaphorically expressed as an umbrella concept. Although the general approach regarding the istishâb of ijma' implies that it is not a valid evidence, there are Mâlikî scholars who reach the similar conclusions like those who sees the istishâb of ijma' as a valid evidence in the case of individual issues. The maqlûb istishâb, on the other hand, emerged in later periods and was characterized as an irregular evidence.

Keywords: Islamic Law, Mâlikî, İstishâb, Aqlî Dalil, Shar'î Dalil.

Giriş

Genel bir ifadeyle, “İstishâb, mazide sabit olan şeyin -tebeddül ettiği bilinmemekle- hâlen de sabit, baki olduğuna kail olmaktan ibarettir.”¹ Bununla birlikte istishâb ve türleri, isimlendirilmesi ve çeşitliliği ile ön plana çıkmaktadır. Her çeşidin ve isimlendirmenin arkasında istishâbın farklı bir işlevinin gösterilmeye çalışıldığını söyleyebiliriz. Fakat bununla

¹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kamusu*, ed. Ömer Faruk Kasadar (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 7/208.

birlikte istishâbın en önemli işlevleri “Şekk ile yakîn zâil olmaz.”², “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır.”³, “Berâet-i zimmet asıldır.”⁴ kâideleri etrafında toplanmaktadır. Bu bağlamda “Berâet-i zimmet asıldır.”⁵ kâidesiyle işletilen istishâb türünün berâet-i zimmet istishâbı olduğunu ifade edebiliriz. “Şekk ile yakîn zâil olmaz.”⁶, “Bir şeyin bulunduğu hâl üzere kalması asıldır.”⁷ kâideleriyle işletilen istishâb türü ise şer’î hüküm istishâbıdır.

Delillerin aklî ve şer’î olmak üzere iki boyutunun olabileceği göz önünde bulundurulduğunda istishâb delilinin de bu boyutlarına değinmek gerekmektedir. Bu iki boyut birbirinden bağımsız düşünölemeyeceği gibi bunların birbirini tamamladığı da ifade edilmelidir. Nitekim istishâbın aklî ve şer’î boyutunun, Mâlikî fakih Ebû'l-Velîd el-Bâcî (öl. 474/1081) tarafından istishâbın sınıflandırılması⁸ yapılırken dikkate alındığını görmekteyiz. İstishâbın aklî boyutunu, zimmetin borçtan veya suçtan berî olması, eşyanın aslının yasaklanmamış olması gibi şer’î bildirim olmadan da insanların aklen ulaşabileceği çıkarımlar; şer’î boyutunu ise şer’an bildirilmiş ve onaylanmış durumların aksi bildirilmedikçe o şekilde kalması, şüpheyle aslın iptaline hükmolunamayacağı gibi hususlar oluşturmaktadır. Daha önce de belirttiğimiz gibi her ne kadar böyle bir ayrıma gidilse de söz konusu fikirlerin zemininde hem aklî hem şer’î boyutlar bulunmaktadır. İsimlendirmede ise ağır basan boyutun öne çıktığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle berâet-i zimmet istishâbı ve ibâha-i asliyye istishâbı aklî istishâb olarak değerlendirilirken, şer’î hüküm istishâbı, icma’ istishâbı ve maktûb istishâb şer’î istishâb olarak nitelendirilmektedir.

Çalışmamızın bundan sonraki kısmında istishâb çeşitleri, Malikiler açısından incelenecektir.

1. Berâet-i zimmet istishâbı

Berâet-i zimmet istishâbı ilk dönem usûl literatüründe istishâbu’l-hâl olarak ele alınmıştır.⁹ Aklî boyutuna vurgu yapması hasebiyle istishâbu hükmi’l-akl olarak isimlendirilmesi de önemli bir noktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla istishâbı bir delil olarak

² Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm şerhu Mecelleti’l-ahkâm* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), md. 4.

³ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm*, md. 5.

⁴ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm*, md. 8.

⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm*, md. 8.

⁶ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm*, md. 4.

⁷ Ali Haydar Efendi, *Dürrü’l-Hükkâm*, md. 5.

⁸ Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüçibî el-Bâcî, *İhkâmü’l-fusûl fi ahkâmî’l-usûl*, thk. Abdullah Muhammed el-Cebbûrî (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, 1409/1989), 2/615.

⁹ Ebû'l- Hasan Ali b. Ömer İbnü’l-Kassâr, *Mukaddime fi usûli’l-fikh*, nşr. Mustafa Mahdûm (Riyâd: Dâru’l-Muallime, 1419/1999), 315; Bâcî, *İhkâmü’l-fusûl*, 2/608; Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî et-Tâî en-Nisâbü’rî, *Kitâbu’t-telhîs fi usûli’l-fikh*, thk. Abdullah Cevlim en-Nebâlî-Beşir Ahmed el-Umrî (Beyrut: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1431/2011), 3/127-128.

incelemeye tabi tutan ilk Mâlikî âlim İbnü'l-Kassâr'dır (öl. 397/1007). O, berâet-i zimmet istishâbını istishâbu'l-hâl olarak ele almış ve tanımına işaret etmiştir. Tahrîc yoluyla, İmam Mâlik'e göre istishâb deliliyle amel edilebileceği tespitine ulaşmıştır. İbnü'l-Kassâr'a göre, kendisine bazı hususlarda soru yöneltildiğinde İmam Mâlik'in (öl. 179/795) "Hz. Peygamber veya ashabi böyle yapmadı.", "Ben böyle yapan birini görmedim." şeklinde cevap vermiş olması, şer'î bildirim olmaksızın bir şeyin vücûbundan söz edilemeyeceğine ve berâet-i zimmetin esas olduğuna delâlet etmektedir.¹⁰

Diğer bir Mâlikî âlim Bâkîllânî (öl. 403/1013) -Cüveynî'nin (öl. 478/1085) aktarımıyla- berâet-i zimmeti ele alırken, müctehidin tüm çabasına rağmen vücûbuna hükmetmeyi gerektiren bir delil bulamaması halinde vücûba hükmedemeyeceğini ifade eder.¹¹ Bâkîllânî bu ifadeyle ictihatta müctehidin çabasının önemine vurgu yapar.

Bâcî'ye, berâet-i zimmet istishâbının önemli meselelerinden biri olan vitir namazının vücûbiyeti hakkında sorulmuştur. Nitekim o, bir şeyin vâcib olması için şer'î bir dayanağının da olması gerekeceğini belirtmiş ve zimmetin her türlü yükümlülükten berî olması esasını vurgulamıştır.¹² Şer'î dayanağının çaba ve araştırmayla ortaya çıkması gerekeceğini de ekleyerek yine müctehidin çabasının ictihattaki rolüne değinmiştir. Bâcî'ye göre istishâb delilinin aklî kısmını, şer'î bildirim öncesinde şer'î yükümlülüğün olmaması ve şer'î bildirim sonrasında ise nasların beyan ettiğinin dışında mükellefiyetin bulunmaması oluşturur.

Rivayetlerin metinlerden kaynaklanan tercih edilme metodlarında Tilimsânî (öl. 771/1370), aslolanın berâet-i zimmet olması sebebiyle, biri sorumluluk yükleyen diğeri sorumluluğu kaldıran iki rivayet söz konusuysa, sorumluluğu kaldıran rivayetin tercih edilmesi gerektiğini söyler.¹³ Berâet-i zimmet istishâbının sorumluluğu kaldırma fonksiyonu Mâlikî mezhebinde kullanılan bir fonksiyon olarak karşımıza çıkmaktadır.

İstishâb mantığını işleme yöntemlerinden "ekallü mâ kîle", "el-ahzu bi'l-ehaf", "el-kavlu bi'l-ekal", ve "el-kavlu bi'l-ehaf" bazı âlimler tarafından berâet-i zimmet istishâbına dahil edilmiştir.¹⁴ "Ekallü mâ kîle" asgarî miktar üzerinde gerçekleşen icma'ı ve ihtilafa sebep olan fazlalık kısmın zimmetten berî olmasını ifade etmektedir. Genellikle sayıların söz konusu olduğu hükümlerde gündeme gelmektedir. Bu kullanımı, icma' ile bağlantısı hasebiyle icma' istishâbının bir çeşidi olarak ele alanlar da bulunmaktadır.¹⁵ Fakat görüşlerin en azında ittifak edilmesi ihtilafların olmadığı anlamına gelmemekte ve bunun icma' istishâbı olarak

¹⁰ İbnü'l-Kassâr, *Mukaddime*, 315.

¹¹ Cüveynî, *Telhîs*, 3/130.

¹² Bâcî, *İhkâm*, 2/613.

¹³ Ebû Abdillâh eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Alî el-İdrîsî el-Alvînî et-Tilimsânî, *Miftâhu'l-vüsûl ilâ binâ'i'l-fürûc 'ale'l-usûl*, thk. Muhammed Ali Ferkûs, (Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1419/1998), 645-646.

¹⁴ Bâcî, *İhkâm*, 2/618; Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Girnâtî (İbn Cüzey), *Takrîbü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Muhtar b. eş-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkîî (Medîne: y.y., 1423/2002), 395.

¹⁵ Bâcî, *İhkâm*, 2/618, dipnot: 1.

değerlendirilmesi doğru gözükmemektedir. Bâcî, “ekallü mâ kîle”nin istishâbu’l-hâl ve icma’ konularıyla ilintili olduğunu dile getirmiştir. Ortak noktanın görüşlerin en azı, ihtilafın ise fazlalık hakkında olduğunu ve berâet-i zimmetin asıl olduğunu ifade etmektedir.¹⁶

“el-Ahzu bi’l-ehaf”, “delil, en ağır hükme delâlet edinceye kadar kavillerin en hafifi ile amel etmek” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁷ “el-Kavlu bi’l-ehaf” ve “el-kavlu bi’l-ekal” de kavillerin en hafifini veya en azını almak şeklinde özetlenebilir. Görüldüğü üzere berâet-i zimmetin asıl olması ve zimmete en az sorumluluğu yükleme mantığı çeşitli şekillerde isimlendirilmiştir.

“Ekallü mâ kîle” ve benzer mantığa sahip istidlâl yöntemlerinde, dinî düşüncenin sağlam temeller ve kesin bilgilerle oluşturulma kaygısının yattığı söylenebilir. Zira ittifak olduğu kadarının alınıp ihtilafların bağlam dışı bırakılması bu kaygının bir sonucudur. Tikelde ihtilafların önüne geçmenin amaçlanmasının ve bu şekilde tümelde de sağlamlığın hedeflenmesinin birçok usûl meselesinin gayesi olduğu ifade edilebilir.

2. İbâha-i Asliyye İstishâbı

Şerîatın vârid olmasından sonra “Eşyada asıl olan ibâhadır” ilkesi hemen hemen bütün fakihlerce benimsenen bir yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸ Bu yaklaşıma göre şerîatın gelmesiyle eşya hakkında hüküm verilmiştir. Dolayısıyla hakkında herhangi bir hüküm bildirilmeyenler Şârî’in mükellefi serbest bıraktığı alan şeklinde değerlendirilmiştir. Fakat bu durumun, ilki şer’î bildirim öncesi veya sonrası “Eşyada asıl olan ibâhadır” ilkesinin nasıl anlaşılacağı, diğeri ise bu yöntemin bir istishâb çeşidi olarak ele alınıp alınamayacağı meselesi olmak üzere iki yönden problem içerdiğini ifade edebiliriz. Bununla birlikte Mâlikîlerin ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde bu durumu istishâbın bir çeşidi olarak ele almadığı tespit edilmiştir.

Hüsün-kubuh ve eşyanın aslının hazr veya ibâha olması gibi kelâmî meselelerin bu durumun arka planında rol oynadığı ifade edilebilir.¹⁹ Mâlikî ulemanın büyük bir çoğunluğunun itikadî yönden Eş’arî mezhebine bağlı oldukları bilinmektedir.²⁰ Hüsün ve kubuh meselelerinde Eş’arî mezhebinin genel yaklaşımı hüsün ve kubuhun şer’î bildirimine dayalı olması yönündedir.²¹ Mezhebin bu görüşü şeriatın önce eşyanın hükmü hususuna da yansıtılmıştır. Nitekim Mâlikî âlimlerin çoğunluğu zikredilen kelâmî meseleler üzerinde tevakkuf etmişlerdir.²² Ebû’l-Ferec

¹⁶ Bâcî, *İhkâm*, 2/618.

¹⁷ İbn Cüzey, *Takrîbü’l-vüsûl*, 395.

¹⁸ Ali Bardakoğlu, “İstishâb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 23/379.

¹⁹ Bardakoğlu, “İstishâb”, 23/376; Nurhayat Haral Yalçı, *İlk Beş Asır Usûlü’l-Fıkh Literatüründe İstishab Delili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Doktora Tezi, 2008), 180.

²⁰ Davut Eşit, “Eş’arîliğin Fıkhî Mezheplerde Temsiliyeti”, *Uluslararası İmam Eş’arî ve Eş’arîlik Sempozyumu Bildirileri*, ed. Cemalettin Erdemci ve Fadıl Ayğan (İstanbul: Beyan yayınları, 2014), 2/593-614.

²¹ Zübeyir Bulut, “Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi”, *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 636.

²² İbnü’l-Kassâr, *Mukaddime*, 313; Bâcî, *İhkâm*, 2/610-612.

el-Mâlikî'nin (öl. 331/942) hazr hükmü gelinceye kadar eşyanın asıl hükmünün ibâha olduğu görüşünü savunarak tevakkuf yaklaşımından başka bir görüş tercih ettiği nakledilmiştir.²³ Bâcî, Ebû Bekir el-Ebherî'nin (öl. 375/986) ise, eşyanın hükmü hususunda mezhepteki yaygın görüşe muhalif bir yaklaşım sergilediğini aktarmıştır. O'na göre eşyanın aslı hazrdır.²⁴

Mâlikîlerin çoğunun eşyanın hükmü konusunda tevakkuf etme yaklaşımının sonucu olarak bu konularla ilişkili görülen istishâb çeşidine yer vermemeleri pek şaşırtıcı değildir. Allah'ın mülkü olan kaynaklar hakkında yasaklama, emretme veya faydaya sunma gibi her husus da Allah'ın hükmüyle olmalıdır. Dolayısıyla şer'î bir delil bulunmaması halinde hüküm verme hususunda kimse imtiyaz sahibi değildir. Bu düşünceye bağlı olarak da temkinli davranıp tevakkuf etmek zorunludur.²⁵

İbnü'l-Kâssar, şer'îattan önce eşyanın hükmünü oldukça geniş bir şekilde ele almaktadır. Fakat buna rağmen Hz. Adem'in hem ilk insan hem de ilk peygamber olması sebebiyle, şer'î hitabın vârid olmadığı hiçbir dönemin bulunmadığını belirtmektedir. O'na göre bütün bu tartışmalar da tekellüften ibarettir.²⁶ İbnü'l-Kassâr'dan önce bu düşüncenin İmam Mâtürîdî (öl. 333/944) tarafından da dile getirildiğini Üsmendî'nin (öl. 552/1157 [?]) aktarımıyla görmekteyiz.²⁷ Bu konularda Mâlikî mezhebinde muhtelif görüşlerin genellikle Irak muhitinde görülmesine; bölgenin birbirinden farklı düşünce yapılarına ve mezheplere ev sahipliği yapması, fikir alışverişlerinin yoğun olması, ehl-i hadis ve ehl-i re'yin aynı ortamda bulunmaları gibi etkenlerin sebep olduğu ifade edilebilir.²⁸ Bu açıklamalardan sonra Mâlikîlerin "Eşyada aslolan ibahâdir" kâidesini şer'î delillerle temellendirdiğini belirtebiliriz. Onlara göre, şer'î bildirim gelmeden önce eşyanın aslı bilinemez. Dolayısıyla zikredilen kâide, şer'î bildirimle birlikte dikkate alınmalıdır. Bu kâidenin açılımı "Faydalı şeylerde aslolan mübâh olması, zararlı şeylerde ise aslolan yasak olmasıdır" şeklinde ifade edilmiştir.²⁹

Mâlikîlerin ibâha-i asliyye istishâbına yer vermemeleri; ibâhayı şer'î alana dahil etmelerinin yanı sıra, eşyanın aslı ve hüsn-kubuh konusunda tevakkuf etmelerinin bir sonucu olarak okunabilir. Dolayısıyla itikâdî düzlemde karşılık bulan bu konuları fikhî düzleme aktarırken tutarlı bir tutum benimsedikleri ifade edilebilir. Bu noktada ibâha-i asliyyenin bir

²³ İbnü'l-Kassâr, *Mukaddime*, 310; Bâcî, *İhkâm*, 2/609; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdîrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *Tenkîhu'l-fusûl fi 'ilmi'l-usûl*, thk. Muhammed Hasan Abdu'l-Fettah el-Mâlikî (Beyrût: Dâru'l-Reyyahin, 1440/2019), 103.

²⁴ Bâcî, *İhkâm*, 2/609.

²⁵ Bâcî, *İhkâm*, 2/610-612.

²⁶ İbnü'l-Kassâr, *Mukaddime*, 314.

²⁷ Ebû'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyin el-Üsmendî es-Semerkandî, *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, thk. Muhammed Zekî Abdulber (Kâhire: Mektebetü et-Turâs, 1412/1992), 663.

²⁸ Irak Mâlikî ekolü ve çevresi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Ali Hakan Çavuşoğlu, *Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./ IX.-XI. yy.)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 133-152.

²⁹ Şehâbeddin el-Karâfî, *ez-Zehîra (fi'l-fikh)*, thk. Muhammed Haccî (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1415/1994), 1/155; Abdurrahman Haçkalı, "İslam Hukuk Metodolojisinde "Aslî İbâha"-İçtihat İlişkisi Üzerine", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 89.

istishâb çeşidi olarak ele alınmasıyla ilgili soru işaretlerini bir kenara bırakarak kavramlar üzerindeki karışıklığa işaret etmek istiyoruz. İbâha-i asliyyenin şer'î bildirim öncesi eşyanın hükmünün ibâha kapsamını; ibâha-i şer'iyye kavramının ise şer'î bildirim geldiği halde boş bırakılan alanların ibâha kapsamını ifade ettiğini söyleyebiliriz. Bununla birlikte ibâha-i asliyyenin özel bir delil bulunmadan, ibâha-i şer'iyyenin ise hakkında özel bir delille mübâhlığı ifade ettiğini bildiren tanımlar da yapılmıştır.³⁰

3. Şer'î Hüküm İstishâbı

“Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır”³¹, “Şekk ile yakîn zâil olmaz”³² kâideleriyle bütünleşmiş olan şer'î hüküm istishâbının ispat ve def'nefy açısından değerlendirilmesi gerekir. Bilindiği üzere istishâbın ispat ve def'nefy açısından sahih bir delil kabul edilmesi konusunda literatürde yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu görüşe göre; Mâlikîlerin de dahil olduğu cumhûr her iki açıdan da istishâbın sahih bir delil olduğunu kabul etmektedir. Hanefîler ise istishâbı sadece def' açısından delil olarak kabul etmektedir.³³

İstishâbın ispat açısından sahih kabul edilmesi istishâb delili ile yeni hakların sabit olabileceğini belirtmektedir. Def' veya nefy açısından sahih kabul edilmesi ise mevcut hakların korunması amacıyla istishâbın kullanabileceğine işaret etmektedir. Buna göre Hanefîler için istishâb sadece mevcut hakların korunması durumunda gündeme gelirken cumhûr için hem yeni hakların elde edilmesinde hem de mevcut hakların korunması hususunda rol oynamaktadır.

Şer'î hüküm istishâbının ispat veya def' açısından sahih kabul edilmesinin fûrû-i fıkhîta en detaylı yansımasının genellikle miras ve aile hukukuyla bağlantılı fer'î meselelerde mefkûdun durumunda görüldüğünü söyleyebiliriz.

Mefkûd hayatta olup olmadığı bilinmeyen kaybolmuş kimse için kullanılan bir ıstılahtır.³⁴ Benzer bir ıstilah olan ve bazen mefkûdun yerine kullanılan gâip ise “mekânı, hayat ve mematı bilinmeyen kimse”³⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Tanımları da benzer olmakla birlikte aralarındaki farka işaret edilmesi bakımından mefkûdun hayatta olup olmaması, gâibin ise yerinin tespit edilememesi yönünün öne çıktığını söyleyebiliriz.

³⁰ Heyet, “İbâha-i Asliyye”, “İbâha-i Şer'iyye”, *el-Mevsûatu'l-fıkhiyye* (Kuveyt: Dâru's-Selâsîl, 1404-1427/1983-2006), 6/301-302.

³¹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm*, md. 5.

³² Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkâm*, md. 4.

³³ Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsâ ed-Debûsî, *Takvîmu'l-edille fi'l-Usûli'l-fikh* thk. Halil Muhyiddin el-Meys, (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 2001) 319-324; Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *Usûlü's-Serahsî* thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî (Kahraman Yayınları: İstanbul, 1984) 2/223; Bardakoğlu, “İstishâb”, 23/379-380. Vehbe ez-Zuhaylî, *Usûlü'l-fikhi'l-İslâmî* (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986) 2/867-869, Abdulkerîm Zeydan, *el-Vecîz fi usûlü'l-fikh* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1440/2019), 253.

³⁴ Bilmen, *Kamus*, 7/208.

³⁵ Bilmen, *Kâmus*, 7/208.

Mefkûdun hem hayatta olma hem olmama ihtimaline itibar edilmesinde birtakım sıkıntılar bulunmaktadır. Nitekim hayatta olma ihtimalini göz önünde bulundurup hukukî işlemlerinin devamının sağlanması her ne kadar mefkûdun durumu açısından olumlu olsa da bu durumda kendisiyle ilişki içinde olanların zarar görmesi mümkündür. Diğer taraftan mefkûdun hayatta olmama ihtimalini göz önünde bulundurmamak, yakın çevresindeki kimselerin haklarını korusa da mefkûdun durumunu olumsuz etkileyebilir. Ne var ki bu konu hakkında Kitap ve sünnette de herhangi bir nas bulunmamaktadır. Dolayısıyla klasik literatürde önemli bir yer tutan mefkûdun durumu meselesi ictihad için alan oluşturmuştur. Âlimler, mefsetetin giderilmesi esasına göre mefkûdun durumunda dinî ve hukukî açıdan tarafların zarar görmesini engellemeyi hedeflemişlerdir.³⁶

Mefkûdun durumu ile ilgili konuların aile, miras ve borçlar hukuku üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. İnsanlar arası ilişkilerin en sık gözlemlendiği konular üzerinden ele alınması âlimlerin kaygısının, tarafların zarar görmesini engelleme amacına matuf olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda belirtmek gerekirse, mefkûdun durumu eşinin iddeti, eşinin veya ailesinin nafakası, mirasçı olabilmesi, mirasının taksimi konularında ele alınmaktadır. Meselenin daha kısa ve öz bir şekilde ele alınması amacıyla mirasçılığı ve mirasının taksimi konusuna temas edeceğiz.

Hayatta olmasına itibarla mefkûdun miras ile ilgili ilk yönü vâris olabilmesidir. Bu durumun mezheplerin istishâbı def veya ispat konusunda hüccet kabul etmelerine göre şekillendiği görülmektedir. Nitekim istishâbı sadece def açısından hüccet kabul edenlere göre mefkûd hakkında yeni hakkın kabulü mümkün değildir ve mirasçı olmamalıdır. Dolayısıyla mefkûd vâris değilmiş gibi miras taksim edilmelidir. Her iki açıdan hüccet kabul edenlere göre ise mefkûd hayatta olmasa da direkt vâris konumundadır. Literatürde Hanefîlerin ve cumhûrun iki görüşe ayrıldığına dair genellemelerin mevcut olduğuna işaret etmiştik. Bununla birlikte Mâlikîlerin de Hanefîlerle aynı görüşü paylaştıklarına ilişkin değerlendirmeler bulunmaktadır. Fakat her koşulda mefkûd gibi birçok bilinmezliği kendinde barındıran bir meselede kesin olarak mefkûdun yeni haklar elde edeceğini veya sadece mevcut haklarının korunacağını söylemenin tartışmalara ve muhakkak birilerinin zarar görmesine yol açacağı aşıkardır. Bu ise zararın engellenmesi ilkesine aykırı düşmektedir. Meseleyi fûrû-i fıkıh kitapları üzerinden incelediğimizde genellemeye ters düşen yaklaşımlar ve konunun farklı bir boyutu da ortaya çıkmaktadır.³⁷

İbn Rüşd el-Ced (öl. 520/1126) savaşa katılan ve haber alınamayan mefkûdun vâris olması konusunda, vârislerin hakkı olanı almaları ve mefkûdun payının askıya alınması gerektiğini belirtmiştir. Mefkûdun hayatta olup olmadığıyla ilgili araştırma neticesinde kendisinden haber

³⁶ Bilmen, *Kâmus*, 7/210-227.

³⁷ Hanefî ve Şafiî mezhepleri için benzer tespitler için bk. İbrahim Kâfi Dönmez, “Fıkıh Usulü Yazımında ve Öğretiminde Yanlış Bir Ezber ve Düşündürdükleri: Mefkud Örneği” *İslam Araştırmaları Dergisi* 47 (Şubat 2022): 1-65.

alınmazsa mirastaki payının diğer vârislere verilebileceğini ifade etmiştir.³⁸ İbnü'l-Kâsım'dan (öl. 191/806) da öldüğü veya hayatta olduğu bilininceye kadar mefkûdun mirastaki payının ayrılacağı hakkında görüş bildirilmiştir.³⁹ İmam Mâlik'ten rivayet edilen görüş de kaybolan kimsenin mirastaki payının belli bir süre korunup askıya alınması yönündedir. Başkasıyla ortaklık meselesi üzerinden yapılan değerlendirmede vârislerden kiminin kayıp olması halinde durumun kadıya devredilmesi ve kadının da kayıp vârislerin hakkını saklı tutması gerekli görülmüştür.⁴⁰ Bu yaklaşım istishâbın ispat etme açısından kullanımı şeklinde anlaşılmış⁴¹ olsa da bunun, hükmün askıya alınması olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade edebiliriz.

Mefkûdun mirası ile ilgili ikinci husus ise mirasının taksim edilebilmesi meselesidir. İmam Mâlik'ten, mefkûdun öldüğü bilininceye ya da akranlarının hayatta olmadığı zamana kadar mirasının taksim edilemeyeceği şeklinde bir görüş nakledilmiştir. Bu görüşe göre mefkûdun öldüğü günkü mal varlığı tespit edilip yine o gün mirası taksim edilir.⁴²

Mâlikî usûlcülerinin büyük bir kısmı tarafından şer'î hüküm istishâbı muteber bir delil olarak görülmüştür. Olanın olduğu gibi kalması üzerinde oluşan zan, değişime dair olan zandan daha tercih edilir olarak kabul edilmiştir.⁴³ Geçmişte varlığı bilinen bir durumun iptali tespit edilmedikçe devam ettiği yönünde zannı galip olur. Varlığının tespit edilemediği durumun öncesinde yokluğu bilirse yokluğunun devamı yönünde zannı galip olur. Bu Allah Teâla'nın insanların fitratına yerleştiği, muamelatta örfe uygun hareket etme meylinin bir sonucudur.⁴⁴

Şer'î hüküm istishâbında "Şekk ile yakîn zâil olmaz"⁴⁵ kâidesinin işletildiği yönünün ise taharet meselesinde gündeme geldiğini söyleyebiliriz. Bu bağlamda üzerinde durulan husus, taharetin yakînî olarak bilinmesi ve hadeste şekke düşülmesi durumunda hangisine itibar edileceği meselesidir. Konuyla ilgili zikredilen bir rivayette, Hz. Peygamber'e namaz esnasında bir şeyler hissettiği duygusu gelen kimsenin durumundan söz edilince O, "(Dübüründen) bir ses işitmedikçe veya bir koku hissetmedikçe namazı bırakmasın."⁴⁶ buyurmuştur. Bu rivayet aynı

³⁸ İbn Rüşd el-Ced, *Mesâilü Ebi'l-Velîd İbn Rüşd*, thk. Muhammed Habîb et-Teckânî (Beyrût: Dâru'l-Cîl, 1414/1993), 2/1271.

³⁹ Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr en-Nemerî, *el-Kâfi fi fûrû'î'l-Medîne*, thk. Muhammed Muhammed el-Moritani (Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, 1400/1980), 2/1046.

⁴⁰ Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî (Sahnûn), *el-Müdevvene* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 4/285.

⁴¹ Vehbe Zuhaylî, *Fikhul islâmî ve edilletühü* (Şam: Dâru'l-Fikr, 1405/1985), 8/421-422.

⁴² Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/32; Ebû'l-Hasan el-Lahmî, *et-Tabsira*, thk. Ahmed Abdulkerîm Necîb (Katar: Vizaretü'l-Evkâf ve'-Şu'ûnî'l-İslâmiyye, 1432/2011), 5/2248.

⁴³ Hâtim Bâý, *el-Usûl*, 703.

⁴⁴ Ali b. el-Habîb Dîdî, *Müzekkira fi usûli'l-fikhi'l-Mâlikî* (Cezayir: Dâru'l-'Avâdî, 1433/2012), 173.

⁴⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-Hükkâm*, 1/49.

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmî'u's-sahîh*, thk. Muhammed Zühayr Nâsır (Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002), "Vudû", 137.

zamanda zikredilen kâidenin dayanaklarından birini teşkil etmektedir.⁴⁷ Fakat burada Mâlikî mezhebinde meşhur olmuş ve özellikle taharet ile ilgili bu konuda istisnayı içeren bir görüşe yer verilmesi uygun olacaktır.

Mâlikî usûlcüleri tarafından şer'î hüküm istishâbı, abdest konusunda farklı bir veçhile yürütülmüştür. Bir kimse abdestten emin olsa bile eğer bozulduğuyla ilgili bir şüphesi varsa çoğunluğun görüşünün aksine abdesti tekrar almalıdır. Bu husus namazla mükellef kimsenin zimmetinde namazın sübûtunun yakînen bilinmesinden kaynaklanmaktadır. Şek ise taharetin devam edip etmemesindedir. Bu düşünceye göre, yakînen bilinen bir husus olan namazı eda etmekle yükümlülük durumu, şartlarından birinin şek halinde olması ile zimmetten düşmez. Şek ile yakînin zâil olmaması kâidesine bağlı olarak, şüpheye düşülen durumun emin olunan durumu düşürmeyeceği yönündeki cumhurun görüşü, Mâlikî usûlcüler tarafından farklı bir şekilde yorumlanmış ve uygulanmıştır.⁴⁸

Cüveynî, fakihlerin fikhî meseleleri yakînin şek ile terk edilemeyeceği ilkesi üzerine bina ettikleri ifade etmektedir.⁴⁹ Bununla birlikte bu ilke her alanda aynı şekilde karşılık bulamamıştır. “Şekk ile yakîn zâil olmaz”⁵⁰ kâidesi ile irtibatlı olan ibadetler ve ibadet yönü ağır basan konularda “Şüpheli konularda hata ve günaha düşmemek için en güvenli usûlü ve çözümü benimsemeyi ifade eden fıkıh terimi”⁵¹ olarak tanımlanan ihtiyata itibar edilmiştir. Ayrıca ihtiyat, istisnaî durumların temellendirilmesi açısından önemli sebeplerden birisi olarak gösterilmiştir. Taabbüdî konularda ihtiyatı ölçü almanın da aslen fukâhanın görüş birliği ettiği hususlardan biri olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte ihtiyatın ictihadî ve öznel yapısından kaynaklanan; işleyişi, hangi alanlarda ön plana çıkacağı ve hangi durumları kapsadığı gibi hususlar farklı uygulamalara sebep olmuştur. Apaydın, Mâlikî fukâhanın diğer mezheplere nazaran ihtiyat düşüncesini daha ön plana çıkardıkları ve bu düşüncenin üzerine inşa ettikleri hükümlerin daha fazla olduğunu ifade etmiştir.⁵²

Maksat namaz, vesile ise abdesttir. Buna bağlı olarak maksadı gerçekleştirmek için şekkin ortadan kaldırılmasının, vesileyi gerçekleştirmek için şekkin ortadan kaldırılmasından daha üstün olduğu belirtilerek ihtiyat ön plana çıkarılmıştır. Sonuç olarak böyle istisnaî durumlar

⁴⁷ Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî el-Karâfî, *el-Furûk*, thk. Ömer Hasan Kıyyam (Beyrût: er-Risâle el-Alemiyeye, 1441/2020), 2/298-299.

⁴⁸ Karâfî, *Furûk*'ta “Şartta şekk, zarûrî olarak meşrûta şekki gerektirir” bağlamında konuya dair açıklama yapmaktadır. Aynı şekilde Makkarî (ö. 759/1358) de konuyla ilgili kâidelerle açıklamalara yer vermektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Karâfî, *el-Furûk*, 1/265-267; Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî el-Kureşî et-Tilimsânî, *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*, thk. Muhammed ed-Derdâbî (Ribat: Dâru'l-Emân, 2012), 110-112.

⁴⁹ Cüveynî, *et-Telhîs*, 137.

⁵⁰ Ali Haydar Efendi, *Dürrerü'l-Hükkâm*, 1/49.

⁵¹ H. Yunus Apaydın, “İhtiyat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/577-579.

⁵² Apaydın, “İhtiyat”, 21/577-579.

karşısında “Yakinî olmadıkça, zimmet borçtan berî olmaz.” kâidesiyle amel edildiğini ifade edebiliriz.⁵³

Kendisinde birkaç istishâb çeşidini ihtiva etmesi hasebiyle şer’î hüküm istishâbının genel bir adlandırma olarak değerlendirilebileceğini söyleyebiliriz. Şer’î hüküm istishâbı, vasıf istishâbı, umûm istishâbı ve nas istishâbı çeşitlerini ihtiva etmektedir. Bu istishâb çeşitleri kimi usûlcüler tarafından şer’î hüküm istishâbından ayrı olarak ele alınmıştır. Vasıf istishâbı, “şer’an vücûdu kabul edilen hükmün sebebi devam ettiği sürece sübûtunun da söz konusu olması” şeklinde ifade edilmektedir.⁵⁴ İbn Rüşd el-Hafîd (öl. 595/1198), umûm istishâbını, herhangi bir açıklama ve tanım yapmaksızın tahsis edilinceye kadar umûmun istishâbı şeklinde zikretmiştir.⁵⁵ İbn Rüşd tarafından ayrı bir tür olarak zikredilen nas istishâbı ise nesh vârid oluncaya kadar nassın hükmünün devam etmesidir.⁵⁶ Fakat genel anlamda nas istishâbının, şer’î hüküm adı altında değerlendirilme imkânı bulunması sebebiyle ayrı ele alınması, çoğunluk tarafından benimsenen bir yaklaşım olmamıştır.

Umûm ve nas istishâbının gerektirdiği şekilde istidlâlde bulunma noktasında ihtilaf yoktur. Fakat bununla birlikte -istisnaları bulunsa da- Mâlikî hukukçuların geneli tarafından istishâb çeşidi olarak ele alınmamıştır. Bu istidlâl yönteminin istishâb olarak isimlendirilmesi hususunda ihtilafların bulunduğunu söylemek mümkündür. Hükmün istishâb delili ile değil, şer’î delil ile sabit olduğu düşüncesine dayanan bir itirazın bu ihtilaflara yol açtığını ifade edebiliriz. Umûm lafzının kendisiyle istidlâlin, istishâb olarak nitelendirilemeyeceğini dile getiren Bâcî, zikredilen itirazın mantığını destekleyenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁵⁷

4. İcma’ Hükümünün İstishâbı

İcma’ istishâbı kendisinde birçok ihtilafı bulundurmaktadır. Mâlikîlerin büyük bir çoğunluğu icma’ istishâbı ile ihticâc etmemişlerdir. Örneğin mezhebin önemli isimlerinden Bâcî’ye göre, bu istishâb çeşidiyle istidlâlde bulunmak büyük bir hatadır.⁵⁸ Bununla birlikte icma’ istishâbını nadiren de olsa muteber bir delil olarak kabul edip fer’î meseleleri temellendirmek amacıyla kullananlar olmuştur. İbnü’l-‘Arabî (öl. 543/1148) icma’ hükmünün istishâbını ele

⁵³ Karâfî, *el-Furûk*, 2/298.

⁵⁴ Bardakoğlu, “İstishâb”, 23/379.

⁵⁵ Ebû’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî (İbn Rüşd el-Hafîd), *ed-Darûrî fî usûli’l-fikh (Muhtasarü’l-Mustasfâ)*, thk. Cemâleddîn el- Alevî (Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1414/1994), 96.

⁵⁶ İbn Rüşd el-Hafîd, *ed-Darûrî*, 96.

⁵⁷ Ebû’l-Velîd el-Bâcî, *Kitâbu’l-minhâc fî tertîbi’l-hicâc*, thk. Abdulmecid et-Türkî (Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1422/2001), 32.

⁵⁸ Ebû’l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tücbî el-Bâcî, *el-İşârât*, thk. Muhammed Ali Ferkûs (Beyrût: Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, 1416/1996), 324.

alırken ilim ehlinin bu konuda ihtilaf ettiğini ve icma' istishâbıyla istidlâlde bulunanların olduğunu ifade etmiştir.⁵⁹

İcma' istishâbı, klasik literatürde dönemin sosyal bir gerçekliği olarak kabul edilen kölelik ve cariyelikle ilgili özellikle ümmüveled konusu üzerinden ele alınmıştır. Usûl eserlerinde de sıklıkla atıfta bulunulan bu konuda Mâlikîlerin büyük bir kısmı icma' istishâbı ile istidlâl etmeyi tercih etmemişlerdir.⁶⁰

Yine icma' istishâbına sıklıkla örnek verilen diğer bir husus, teyemmümlü bir kimsenin namaz esnasında suyu görmesi halinde namazının sıhhati meselesidir. İbnü'l-Kassâr'ın konuyu ayrıntılarıyla ele alması ve birçok âlimin görüşlerine yer vermesi sebebiyle bunun ilk dönemlerde tartışılan bir konu olduğunu görmekteyiz. Her ne kadar diğer âlimlerden nakilde bulunurken istishâb delilinden bahsetmese de kendi mezhebinin görüşünü ele alırken istishâbu'l-hâl deliline yer vermektedir. Bu çerçevede namazın akit yönüyle değerlendirildiğine ve temel dayanaklarının istishâbu'l-hâl olduğuna dair açıklamada bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durumdaki kimsenin namaza girmesinin farz ve yaptığı bu akdin de sahih olduğunu dile getirerek, bu durumda akdin geçerli olmadığını iddia edenlerin delil getirmekle yükümlü olduğunu ifade etmektedir.⁶¹

İbnü'l-Kassâr'a göre, "Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman... su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin)"⁶² âyet-i kerîmesi namazın başlangıç haline işaret etmektedir. Dolayısıyla âyette geçen "su bulamadığınız takdirde" ifadesinden suyu bulmak için bir talebin, bu talebi karşılamaya yönelik bir çabanın bulunduğu, bu çaba sonucunda suya ulaşamadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte teyemmümle namaza giren kimse namazı tamamlamayla da yükümlüdür. Suyu talep edip bulan kimsenin onu kullanması gerektiği gibi talep ettiği halde suyu bulamayan kimseden de suyun kullanım gerekliliği düşer. Namaza giren bir kimse için de suyu bulma talebinin ve çabasının düşmesi söz konusu olur. Talep düştüğü için de namaz kılarken suya muttali olan kişinin suyu kullanması gerekmemelidir. Bu açıklamalarla birlikte İbnü'l-Kassâr Hz. Peygamber'den gelen "Sesini veya kokusunu almadığımız şeylerden dolayı abdest almayınız."⁶³ "Namaza giren, bir ses veya koku duymadıkça namazdan çıkmasın."⁶⁴ rivayetlerini de delil olarak sunmaktadır. Rivayetlerin abdestin hangi durumlarda gerekli olduğuna işaret

⁵⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (Ebû Bekir İbnü'l-Arabî), *el-Mahsûl fi usûli'l-fikh*, thk. Hüseyin Ali el-Yedrî- Said Abdullatîf Fûde (Amman: Dâru'l-Beyârık, 1420/1999), 130-131.

⁶⁰ Bâcî, *el-İşârât*, 324; Bâcî, *el-Minhâc*, 220; İbn Rüşd el-Cedd, *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*, thk. Muhammed Haccî (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988), 3/195; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1420/2004), 4/175-176.

⁶¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille fi mesâ'ili'l-hilâf beyne fukaha'i'l-emsâr*, thk. Abdulhamîd b. Said b. Nâsır es-Suudî (Riyad: el-Memleketü'l-'Arabiyyetu's-Suudiyye Vezâratu'l-Ta'lim ve el-'Alî Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye 'Imadetü'l-Bahs el-'İlmî, 1462/2006), 3/1113-1114.

⁶² *Kur'ân Yolu* (Erişim 1 Eylül 2023), el-Mâide 5/6.

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnaût vd. (Beyrût: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 1430/2009), "Taharet ve Sunenuha", 515.

⁶⁴ Buhârî, "Vudû", 137.

ettiğini ve zikredilen durumlar haricinde delil olmaksızın abdestin gerekeceği konusunda bir iddiada bulunulamayacağını ifade etmektedir.⁶⁵

İbnü'l-Kassâr başka bir yönden ise âyette murat edilenin, namaza girmeden önceki duruma yönelik olduğunu öne sürerek iddiasını desteklemektedir. Âyet-i kerîme namaza girdikten sonraki bir durumu kapsamamaktadır. Namaz için kalkan kimselere hitaben su bulamamaları durumunda teyemmüm almaları emredilmektedir. Namazda olan kimse hakkında namaz için kalkma durumundan bahsedilemez ve dolayısıyla âyetin hitabı namazda olan kimselere değildir.⁶⁶ Yine İbnü'l-Kassâr'a göre; Allah, zikri geçen âyet-i kerîmeyle kullanılması mümkün ve câiz olduğu durumlarda bulunan suyu murat etmektedir. Şer'an ve âdeten câiz olmayan durum ise teyemmümlü olarak namaza giren kimsenin suya muttali olduğunda namazdan çıkmasıdır. Ayrıca teyemmüm alıp namaz kılan kimsenin namazının sıhhati hakkında icma' söz konusudur.⁶⁷ İbnü'l-Kassâr her ne kadar bu fer'î meseleyi ilk olarak istishâbu'l-hâl cihetinden değerlendirirse de kavram olarak icma' istishâbını zikretmemekle birlikte daha sonra kavramsallaşacak olan istishâbın bir çeşidine işaret etmektedir.⁶⁸

İbnü'l-Kassâr'dan daha sonraki bir dönemde meseleyi ele alan Bâcî, bu fer'î meseleyi tamamen icma' istishâbı kapsamında değerlendirmiştir. İcma' istishâbıyla istidlâli kabul etmediği için böyle bir durumda bulunan kimsenin namazının sıhhatinin bozulacağını ifade etmiştir. Teyemmümle namaz kılan kimsenin suyu gördüğü takdirde namazının sıhhatinde ihtilafların mevcut olduğuna ve icma'ın, ihtilafın olduğu yerde bulunamayacağına işaret ederek görüşünü desteklemiştir.⁶⁹ Aynı fer'î meselede iki Mâlikî fakihın birbirlerine tam zıt görüşler bildirmelerinin en önemli sebeplerinden birinin, meseleye farklı iki cihetten yaklaşmaları olduğunu söylemek mümkündür. İbnü'l-Kassâr'ın mezhebin genel görüşünden farklı bir sonuca ulaşmasında, zikredilen fer'î meseleyi istishâbu'l-hâl üzerinden değerlendirmesinin etkili olduğu söylenebilir.⁷⁰

İbnü'l-'Arabî'nin icma' istishâbını zikredilen mesele üzerinden ele alması ve mensup olduğu mezhebin imamına muhalif görüş bildirmesine rağmen, meselede İmam Mâlik ve Ebû Hanîfe'nin (öl. 150/767) ihtilafına işaret etmesi önemlidir. O, konuya dair mezhep imamları arasındaki ihtilafa ek olarak mezhep ulemâsı arasında da ihtilafın bulunduğunu ifade etmektedir. İcma' istishâbına güvenerek istidlâl etmenin sahîh olmadığı yönünde görüşünü belirtmektedir. Nitekim kendisinden önce de teyemmüm ile namaza başlayan kimsenin namaz

⁶⁵ İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille*, 3/1115-1116.

⁶⁶ İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille*, 3/1118.

⁶⁷ İbnü'l-Kassâr, *Uyûnü'l-edille*, 3/1119.

⁶⁸ Fatma Zehra Özaslan, *Mâlikî Usûl Anlayışında İstishâb ve Delil Değeri* (Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 76.

⁶⁹ Bâcî, *el-Minhâc*, 31-32.

⁷⁰ Özaslan, *Mâlikî Usûl Anlayışında İstishâb*, 76.

enasasında su gördüğünde namazının sıhhatiyle ilgili ihtilafın bulunduğunu ve ihtilafın olduğu yerde icma'ın söz konusu olamayacağını zikretmektedir.⁷¹

Yukarıda aktardıklarımızdan hareketle, mezhebin genel görüşünün icma' istishâbı ile ihticâc etmeme yönünde olduğunu söyleyebiliriz. Mezhepteki saygın yeri ve güvenilirliğiyle bilinen Bâcî'nin, Mâlikî ulemâdan icma' istihâbına olumlu yaklaşan kimsenin olmadığını belirtmesi,⁷² kendinden sonrakilerin yaklaşımını etkilemekle birlikte mezhebin görüşünü de yansıtmaktadır. Fakat bununla birlikte icma' istishâbının Bâcî'den sonraki dönemlerde daha çok gündeme geldiğini ve amel edildiğini de ifade etmeliyiz.⁷³ İcma' istishâbı ile istidlâl hakkında olumlu görüş benimseyen Mâlikîlerin tutumunun, mezhebin tamamına mâl edilmeyip bir tercih olarak değerlendirilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Zira fer'î meselelerde hükme ulaşılması için çaba gösterilirken, her mezhebin kendi usûl temellerine uygun olarak istidlâl yöntemi şekillenmektedir.⁷⁴

5. İstishâb-ı Maklûb

En çok “istishâb-ı maklûb” kullanımıyla karşımıza çıkan istishâbın bu çeşidi “el-istishâbü'l-ma'kûs”, “el-istishâbü'l-kahkarî” ve “istishâbü'l-hâzır fi'l-mâzî” olarak da isimlendirildiği kaydedilmiştir.⁷⁵ İstishâbın bu türü tersyüz edilmiş gibi manaları ihtiva eden kelimelerle nitelendirilerek, mahiyeti tam olarak yansıtılmıştır.⁷⁶ İstishâb-ı maklûb, istishâb denilince, çeşitlerinden bağımsız olarak ilk akla gelen istishâbın tam tersidir. Yani aksine bir delil bulunmadıkça şimdiki zamanda sabit olan bir hüküm veya durumun geçmişte de sabit olduğu üzerinde zannın oluşmasıdır.

Mâlikî ulemânın istishâb-ı maklûb üzerindeki genel kanaatinin bu delilin düzensizlik içerdiği düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz. Bazen bu delile başvurulurken bazen de göz ardı edildiği görülmektedir. Mâlikî fakihî ve baş kâdısı Bisâtî'ye (öl. 842/1439) göre bazı meselelerde buna itibar edilmese de göz önünde bulundurulduğu meseleler mevcuttur.⁷⁷ Nikâh kıyıldıktan sonra kadında bir kusurun ortaya çıkması, Bisâtî'ye göre çözümünde bu istishâb deliline itibar edilmeyen meselelerden biridir. Akit sonrasında kadında ortaya çıkan kusurun akitten önce de varlığını ispatlamak için istishâbü'l-ma'kûs deliline başvurulamaz.⁷⁸ Kusurun ârızı olması

⁷¹ İbnü'l-'Arabî, *el-Mahsûl*, 130-131.

⁷² Bâcî, *İhkâm*, 2/614.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İliş el-Mısrî, *Minehu'l-celîl 'alâ Muhtasari'sh-Şeyh Halîl*, (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 9/515; Özaslan, *Mâlikî Usûl Anlayışında İstishâb*, 51-52.

⁷⁴ Hâtim Bâî, *el-Usûl el-ictihâdiyye elletî yunbenî aleyhi'l-mezhebi'l-Mâlikî* (Kuveyt: el-Vaî el-İslamî, 1432/2011), 698.

⁷⁵ Hâtim Bâî, *el-Usûl*, 687.

⁷⁶ Bardakoğlu, “İstishâb”, 23/379.

⁷⁷ Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrerem) es-Saîdî el-Adevî (Ali b. Ahmed Adevî), *Hâşiyetü'l-Adevî* (Haraşî'nin Halîl b. İshak'ın Muhtasar'ına yaptığı şerhin hâşiyesi), (Mağrib: Matbaatü'l-Kübrâ, 1317/1897), 3/243; Hâtim Bâî, *el-Usûl*, 698-699.

⁷⁸ Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, 3/243.

nedeniyle asıl olan, kadının hastalıktan berî olmasıdır. Binaenaleyh selametine istishâb edilmesi aybına istishâb edilmesinden evlâdır.⁷⁹

Karısından ayrılıp giden ve nafakasını bırakmamış kocanın durumu ise istishâb-ı maktûb deliline itibar edilen örnek meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mâlikî âlimler, kocanın eşine nafaka bırakmadan gittiği dönemde varlıklı veya fakir olduğu konusunda ihtilaf edilmesi halinde kocanın geldiği günkü mal varlığı durumuna bakarak karar vermenin uygun olacağını ifade etmişlerdir. Mâlikîler nezdinde bu ve benzeri meselelerde istishâb delili işletilmektedir. Şöyle ki, kocanın mevcut halinden yola çıkılarak yokluğundaki dönemde varlıklı ya da fakir olduğu hakkında bir hükme ulaşılmaktadır.⁸⁰

Mâlikîler'e göre çelişkili ve düzensiz olarak nitelendirilen istishâbın bu çeşidi, genellikle daha güçlü bir delil bulunmadığında istidlâl yöntemi olarak kullanılmaktadır. Fakat güçlü bir delil karşısında terk edilmesi bunun mutlak surette hüccet sayılmayacağı anlamına gelmemektedir. Sadece istishâb hususunda değil genel olarak tearuzun bulunduğu durumlarda delillerin hangisinin kuvvetli olduğuna karar verilerek istidlâl edilmesi söz konusudur. Bununla birlikte bir meselede delilin terk edilmesi mutlak anlamda butlana delâlet etmemektedir.⁸¹

Sonuç

Tercih edilen istishâb sınıflandırmasına itibar ederek Mâlikîler nezdinde istishâbın çeşitlerini incelemeyi amaçladığımız bu çalışmada ulaştığımız sonuçları aşağıda belirtmeye çalıştık.

Mâlikîler nezdinde istishâbın çeşitlerini içeren genel bir tanım yapılması gerekirse istishâb; aksini gösteren bir delil bulunmadıkça zimmetin borçtan veya sorumluluktan berî olmasını, geçmişte mevcut olan şer'î hükmün, şimdiki zamanda da sabit olmasını ve daha kuvvetli bir delil olmadıkça şimdiki zamanda sabit olan bir hükmün geçmiş zamanda da sabit olduğunu göstermede temel alınan delildir.

Modern literatürde hakkında ihtilaf bulunmayan bir istishâb çeşidiymiş gibi zikredilen ibâha-i asliyye istishâbı, Mâlikîler arasında gerek ismindeki karışıklık gerek mezhebin itikâdî kabulleriyle olan çelişkileri sebebiyle dikkate alınan bir istishâb çeşidi olmamıştır. Şer'î hüküm istishâbı altında ele alınabilecek hususların, İbn Rüşd el-Hafîd gibi isimler hariç, Mâlikîler arasında birer istishâb çeşidi olması konusunda soru işaretleri bulunmaktadır. Fakat bununla birlikte söz konusu hususlar, istidlâl yöntemi olarak görülmüştür. İcma' istishâbına mezhebin genel yaklaşımı olumlu olmamakla birlikte zaman zaman istishâbın bu çeşidinin işletildiği, fer'î

⁷⁹ Hâtim Bâ'y, *el-Usûl*, 701.

⁸⁰ Ebû'l-Velîd el-Bâcî, *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta'*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ, (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999), 5/435; Hâtim Bâ'y, *el-Usûl*, 699.

⁸¹ Hâtim Bâ'y, *el-Usûl*, 701.

meselere farklı cephelerden bakılarak icma' istishâbına olumlu yaklaşan kimselerle aynı sonuca ulaşan Mâlikî âlimlerin bulunduğu görülmektedir.

Literatürde tekrar edilegelen, istishâb ile ilgili ispat veya def' hususunda kesin yargılarla ifade edilen bilgilerin Mâlikî mezhebi açısından da yanlış anlaşılmalara sebep olduğunu söyleyebiliriz. Bilinmezlikleri içeren mefkûdun durumu gibi bir meselede Mâlikî mezhebinde, tarafları zarara uğratmama hedefiyle hareket edildiği, kesin yargılardan kaçınılarak, genellikle hakların askıda tutulması gibi bir yaklaşıma sahip olduğu görülmektedir. Maklûb istishâba düzensizlik içermesi sebebiyle temkinli yaklaşılmış olsa da Mâlikî usulünde bu delilin tamamen terk edilmesi söz konusu olmamıştır.

Kaynakça | References

- Adevî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Mükremillâh (Mükerrerem) es-Saîdî. *Hâşiyetü'l-Adevî (Haraşî'nin Halil b. İshak'ın Muhtasar'ına yaptığı şerhin hâşiyesi)*. 8 Cilt. Mağrib: Matbaatü'l-Kübrâ, 2. Basım, 1317/1897.
- Ali Haydar Efendi. *Dürerü'l-Hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. 4 Cilt. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım 2017.
- Apaydın, H. Yunus. "İhtiyat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/577-579. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî. *el-İşârât*. thk. Muhammed Ali Ferkûs. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1416/1996.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçîbî. *İhkâmu'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*. thk. Abdullah Muhammed el-Cebbûrî. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1409/1989.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd. *el-Müntekâ şerhu'l-Muvatta*, thk. Muhammed Abdülkâdir 'Atâ. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Bâcî, Ebu'l-Velîd. *Kitâbu'l-minhâc fî tertîbi'l-hicâc*. thk. Abdulmecid et-Türkî. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1422/2001.
- Bardakoğlu, Ali. "İstishâb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/376-381. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Bây, Hâtim. *el-Usûl el-ictihâdiyye elletî yunbenî aleyhi'l-mezhebi'l-Mâlikî*. Kuveyt: el-Va' el-İslâmî, 1432/ 2011.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*. ed. Ömer Faruk Kasadar. 8 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr Nâsır. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2002.
- Bulut, Zübeyir. "Hüsün ve Kubuh Meselesinin Ahlâk Teorilerine Temel Oluşturması Bakımından Analizi", *Kelâm Araştırmaları Dergisi* 13/2 (2015), 634-654.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf et-Tâif en-Nîsâbü'rî. *Kitâbu't-telhîs fî usûli'l-fikh*. thk. Abdullah Cevlim en-Nebâlî-Beşir Ahmed el-Umrî. 3 cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1431/2011.
- Çavuşoğlu, Ali Hakan. *Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./ IX.-XI. yy.)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah b. Ömer b. İsa. *Takvîmu'l-edille fî'l-Usûli'l-fikh*. thk. Halil Muhyiddin el-Meys. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye: Beyrut, 2001.
- Dîdî, Ali b. el-Habîb. *Müzekkira fî usûli'l-fikhi'Mâlikî*. Cezayir: Dâru'l-'Avâdî, 1433/2012.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Fıkıh Usulü Yazımında ve Öğretiminde Yanlış Bir Ezber ve Düşündürdükleri: Mefkud Örneği". *İslam Araştırmaları Dergisi* / 47 (Şubat 2022), 1-65.
- Eşit, Davut. "Eş'arîliğin Fikhî Mezheplerde Temsiliyeti". *Uluslararası İmam Eş'arî ve Eş'arîlik Sempozyumu Bildirileri*. ed. Cemalettin Erdemci ve Fadıl Ayğan. 2/593-614. İstanbul: Beyan yayınları, 2014.
- Haçkalı, Abdurrahman. "İslam Hukuk Metodolojisinde "Aslî İbâha"-İçtihat İlişkisi Üzerine". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 14 (2009), 85-96.
- Haral Yalçı, Nurhayat. *İlk Beş Asır Usûlü'l-Fikh Literatüründe İstishab Delili*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- Heyet. "İbâha-i Asliyye", "İbâha-i Şer'iyye", *el-Mevsûatu'l-fikhiyye*. 6/301-302. Kuveyt: Dâru's-Selâsîl, 1404-1427/1983-2006.

- İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Gırnâtî. *Takrîbü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Muhtar b. eş-Şeyh Muhammed el-Emîn eş-Şinkîti. Medîne: y.y., 1423/2002.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *el-Mukaddimâtü'l-mümehhidât*. 3 Cilt. thk. Muhammed Haccî. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1408/1988.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî. *Mesâilü Ebi'l-Velîd İbn Rüşd*. thk. Muhammed Habîb et-Teckânî. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Cîl, 2. Basım, 1414/1993.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *ed-Darûrî fî usûli'l-fikh (Muhtasarü'l-Mustasfâ)*. thk. Cemâleddîn el-Alevî. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1414/1994.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 1420/2004.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî. *el-Mahsûl fî usûli'l-fikh*. thk. Hüseyin Ali el-Yedrî- Said Abdullatîf Fûde. Amman: Dâru'l-Beyârik, 1420/1999.
- İbnü'l-Kassâr, Ebû'l- Hasan Ali b. Ömer. *Mukaddime fî usûli'l-fikh*. nşr. Mustafa Mahdûm. Riyâd: Dâru'l-Muallime, 1419/1999.
- İbnü'l-Kassâr, Ebû'l- Hasan Ali b. Ömer. *Uyûnü'l-edille fî mesâ'ili'l-hilâf beyne fukahâ'i'l-emsâr*. thk. Abdulhamîd b. Said b. Nâsır es-Suudî. 3 Cilt. Riyad: el-Memleketü'l-'Arabiyyetu's-Suudiyye Vezâratu'l-Ta'lim ve el-'Alf Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye 'Imadetü'l-Bahs el-'İlmî, 1462/2006.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *ez-Zehîra (fi'l-fikh)*. thk. Saîd A'râb. 14 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1415/1994.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *Tenkîhu'l-fusûl fî 'ilmi'l-usûl*. thk. Muhammed Hasan Abdu'l-Fettah el-Mâlikî. Beyrût: Dâru'l-Reyyahîn, 1440/2019.
- Karâfî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Mısrî. *Envârü'l-burâk fî envâ'i'l-furûk*, 4 Cilt. thk. Ömer Hasan Kıyyam. Beyrût: er-Risâle el-Alemiyye, 3. Basım, 1441/2020.
- Kur'an Yolu*. Erişim 15 Ağustos 2022. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Lahmî, Ebû'l-Hasan. *et-Tabsira*. thk. Ahmed Abdulkerîm Necîb. 14 Cilt. Katar: Vizaretü'l-Evkâf ve's-Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1432/2011.
- Makkarî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî et-Tilimsânî. *el-Kavâ'idü'l-fikhiyye*. thk. Muhammed ed-Derdâbî. Ribat: Dâru'l-Emân, 2012.
- Muhammed İliş, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Mısrî. *Minehu'l-celîl 'alâ Muhtasari's-Şeyh Halîl*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fıkr, 1404/1984.
- Nemerî, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr. *el-Kâfî fî fîrû'i'l-Medîne*. thk. Muhammed Muhammed el-Moritani. 2 cilt. Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, 2. baskı, 1400/1980.
- Özaslan, Fatma Zehra. *Mâlikî Usûl Anlayışında İstishâb ve Delil Değeri*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>
- Semerkindî, Ebû'l-Feth Alâüddîn Muhammed b. Abdilhamîd b. Hüseyin el-Üsmendî. *Bezlü'n-nazar fi'l-usûl*, thk. Muhammed Zekî Abdulber. Kâhire: Mektebetü et-Turâs, 1412/1992.
- Serahsî, Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî. Kahraman Yayınları: İstanbul, 1984.
- Tenûhî, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *el-Müdevvene*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.

Tilimsânî, Ebû Abdillâh eş-Şerîf Muhammed b. Ahmed b. Alî el-İdrîsî el-Alvînî. *Miftâhu'l-vüsûl ilâ binâ'i'l-fürû' 'ale'l-usûl*. thk. Muhammed Ali Ferkûs. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 1419/1998.

Zeydan, Abdulkerîm. *el-Vecîz fi usûlü'l-fikh*. Beyrût: Müessesetü er-Risâle, 1440/2019.

Zuhaylî, Vehbe. *Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühü*. 8 Cilt. Şam: Dâru'l-Fikr, 1405/1985.

Zuhaylî, Vehbe. *Usûlü'l-fıkhî'l-İslâmî*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1406/1986.